

УДК: 340.114:167.4

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.3>

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПІЗНАВАЛЬНІ ВИКЛИКИ

Котенко М.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,

докторант Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0001-8046-6641

Котенко М.В. Теоретико-правові дослідження інтелектуальної власності: сучасний стан та пізнавальні виклики.

Автором в роботі акцентовано увагу на наукових працях, в яких досліджено інтелектуальну власність з точки зору її теоретико-правових аспектів. Відзначено, що інтелектуальна власність є полідисциплінарним феноменом, становить предмет дослідження широкого кола суспільних наук, в тому числі і юридичних. Теоретико-правовий вимір інтелектуальної власності є особливо важливим в сучасних умовах розвитку її правового забезпечення, що спроможний як посилити наукове дослідження її правових властивостей, так і виробити науково обґрунтовані рекомендації щодо посилення ефективності використання різноманітних правових засобів та прийомів, необхідних для забезпечення охорони і захисту прав інтелектуальної власності, стимулювання інтелектуальної діяльності тощо.

Відзначено, що різноманітні теоретико-правові аспекти інтелектуальної власності, в тому числі і питання ціннісного її розуміння, в тій чи іншій мірі становили предмет наукового пошуку різних як вітчизняних так, і зарубіжних вчених. На підставі аналізу праць вчених-теоретиків права зроблено висновок про те, що в юридичній науці наукові дослідження інтелектуальної власності представлені досить широко та відображені у чисельних наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Вказане свідчить про досить детальний аналіз різноманітних правових аспектів інтелектуальної власності. Проте, характеризуючи наявні наукові праці в цілому, варто відзначити їх кумулятивний характер, які по суті створюються та розвиваються за накопичувальним принципом, не маючи системності та послідовності розвитку. Сьогодні в юридичній науці досить епізодично представлені праці саме теоретико-правового змісту, що мають високий ступінь концептуальності, органічно поєднують в собі як питання теоретико-правового, так і практичного характеру. Переважно наукові роботи мають вузький спектр наукового пізнання, досліджуючи той чи

інший правовий аспект інтелектуальної власності. Теж саме можна сказати і щодо розвитку наукових досліджень інтелектуальної власності. Переважно вони відірвані одна від одної, що зумовлено відсутністю єдиних концептуальних засад перспективних напрямів розвитку наукових досліджень інтелектуальної власності. Вказане підтверджує необхідність, з одного боку, посилити теоретико-правові дослідження інтелектуальної власності як правового феномену, а з іншого боку – акцентувати увагу на важливості концептуалізації таких наукових досліджень, основою чого має бути відповідний методологічний підхід або їх поєднання.

Ключові слова: власність, інтелектуальна власність, інтелектуальна діяльність, теоретико-правові дослідження, правова доктрина.

Kotenko M.V. Theoretical and legal research of intellectual property: current state and cognitive challenges.

In the work, the author focuses on scientific works in which intellectual property is studied from the point of view of its theoretical and legal aspects. It is noted that intellectual property is a multidisciplinary phenomenon, is the subject of research in a wide range of social sciences, including legal ones. The theoretical and legal dimension of intellectual property is particularly important in the modern conditions of the development of its legal regulation, which is capable of both strengthening the scientific study of its legal properties and developing scientifically based recommendations on increasing the effectiveness of the use of various legal means and methods necessary to ensure the protection and protection of rights intellectual property, stimulation of intellectual activity, etc. It was noted that various theoretical and legal aspects of intellectual property, including the question of its value understanding, to one degree or another were the subject of scientific research by various domestic and foreign scientists. Based on the analysis of the works of legal theorists, it was concluded that in legal science, intellectual property scientific

research is presented quite widely and reflected in numerous scientific works of both domestic and foreign scientists. This indicates a rather detailed analysis of various legal aspects of intellectual property. However, characterizing the existing scientific works as a whole, it is worth noting their cumulative nature, which in essence are created and developed according to the cumulative principle, lacking systematicity and sequence of development. Today, in legal science, works of a theoretical-legal content, which have a high degree of conceptuality, organically combine both issues of a theoretical-legal and practical nature are quite sporadically presented. Mostly scientific works have a narrow spectrum of scientific knowledge, investigating one or another legal aspect of intellectual property. The same can be said about the development of intellectual property research. Mostly, they are separated from each other, which is due to the lack of unified conceptual foundations of promising directions for the development of scientific research of intellectual property. This confirms the need, on the one hand, to strengthen theoretical and legal studies of intellectual property as a legal phenomenon, and on the other hand, to emphasize the importance of conceptualizing such scientific studies, the basis of which should be the appropriate methodological approach or their combination.

Key words: property, intellectual property, intellectual activity, theoretical and legal research, legal doctrine.

Постановка проблеми. Актуальність тематики цієї наукової праці обумовлена специфікою самої інтелектуальної власності як полідисциплінарного феномену, що становить предмет дослідження широкого кола суспільних наук, в тому числі і юридичних. Теоретико-правовий вимір інтелектуальної власності є особливо важливим в сучасних умовах розвитку її правового регулювання, що спроможний як посилити наукове дослідження її правових властивостей, так і виробити науково обґрунтовані рекомендації щодо посилення ефективності використання різноманітних правових засобів та прийомів, необхідних для забезпечення охорони і захисту прав інтелектуальної власності, стимулювання інтелектуальної діяльності тощо. Саме різноманітні теоретико-правові аспекти інтелектуальної власності, в тому числі і питання ціннісного її розуміння, в тій чи іншій мірі становили предмет наукового пошуку різних як вітчизняних так, і зарубіжних вчених. Такі наукові напрацювання потребують свого доктринального вивчення та узагальнення, що в цілому дозволить вирішити ряд важливих питань юридичної науки, а саме: а) визначити коло аспектів, які мають усталений характер наукового розуміння, відзнача-

ються високим ступенем наукового опрацювання; б) виявити прогалини та неточності у вивченні відповідного предмету дослідження шляхом критичного аналізу представлених в наукових джерелах поглядів; в) виокремити застарілі положень, а також положення, які є ідеологічно та політично заангажованими; г) обґрунтувати комплекс науково перспективних напрямів подальшого вивчення відповідних аспектів предмету наукового пізнання.

Вказаним насамперед, визначається актуальність тематики цієї наукової роботи, необхідність встановлення сучасного стану наукового опрацювання інтелектуальної власності саме з точки зору її теоретико-правових аспектів.

Метою статті є аналіз та узагальнення сучасного стану теоретико-правового вивчення інтелектуальної власності, визначення доктринальних викликів її подальшого наукового дослідження.

Стан опрацювання теми наукової роботи. Вітчизняна наука представлена одиничними науковими дослідженнями, в яких би проводилось узагальнення наукових розробок інтелектуальної власності. У вітчизняній науці деякі аспекти стану наукового дослідження інтелектуальної власності епізодично розкрито в роботах таких вчених як В. Вірченко, Г. Демиденко, А. Кодинець, О. Кулініч, О. Орлюк, В. Сенюта та ін. Однак, й досі тематика цієї роботи не отримала належного наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу. Варто відзначити, що тривалий розвиток світоглядного осмислення інтелектуальної власності, починаючи з часів античності зумовив на межі XVIII–XIX ст. зародження та подальший досить активний розвиток її наукового пізнання. При чому таке наукове пізнання інтелектуальної власності здійснювалось представниками різних наук, особливо суспільних (економічних, соціологічних, юридичних тощо), де юридичні наукові дослідження займають особливе місце. Тому сьогодні доктрина в цілому представлена досить широким колом наукових праць, в яких досліджуються різні аспекти інтелектуальної власності. У сучасній юридичній науці представлено широке коло наукових, в тому числі і дисертаційних досліджень, присвячених теоретичним та методологічним проблемам інтелектуальної власності, її правовому забезпеченню, питанням її охорони та захисту, критичному аналізу переваг та недоліків практики забезпечення інтелектуальної власності в сучасних умовах розбудови держави і правової системи, логічним і понятійно-категоріальним засадам інтелектуальної власності тощо. Проте, незважаючи на те, що науковці приділяють значну увагу пізнанню інтелектуальної власності, питанням її розуміння, функціонального призначення, пра-

вового забезпечення тощо, слід відзначити, що особливості стану її доктринальної розробки та перспектив подальшого наукового пізнання є найменш дослідженими. Найбільший інтерес становлять наукові дослідження теоретико-правових аспектів інтелектуальної власності, яких досить небагато в юридичній науці, проте саме в них закладається методологічний фундамент для здійснення подальших як галузевих, так і спеціально-юридичних наукових розробок.

Варто звернути увагу на те, що більшість представлених в юридичній науці наукових праць мають авторський характер та досить безсистемно представлені у наукових дослідженнях в цілому, оскільки, переважно, розкривають лише окремі правові аспекти інтелектуальної власності. Зупинимось на працях останніх років для того, щоб з'ясувати основні тенденції наукових досліджень, які характерні для вивчення теоретико-правових аспектів інтелектуальної власності. Досить широко в юридичній науці представлені праці, в яких представлені дослідження особливостей розвитку правового забезпечення інтелектуальної власності, механізмів захисту прав інтелектуальної власності, шляхів посилення їх функціонування тощо. Цікавими є напрацювання О.М. Головкової та В.В. Вірченко, які стосуються питань історії становлення правової охорони інтелектуальної власності [1; 2]; актуальними є роботи В.О. Сенюти, в яких вивчено ряд філософських проблем зародження права інтелектуальної власності, його формування та проблем сучасного етапу розвитку [3; 4]; практико орієнтований характер має дослідження Т.В. Кузнякової, в якому цілком справедливо вченою доведено важливість подальшої концептуалізації наукового дослідження інтелектуальної власності та практичного значення результатів такого дослідження, що має відобразитись у відповідній державній політиці у сфері інтелектуальної власності [5]. Подібною є ситуація і в наукових працях зарубіжних вчених, де феномен інтелектуальної власності досліджується крізь призму окремих аспектів його прояву, що призводить до певного безсистемного стану наукового пізнання інтелектуальної власності. Зокрема, варто відзначити праці вчених, які стосуються загальних питань діалектики інтелектуальної власності, закономірностей, які впливали на її зародження та розвиток, виклики, з якими інтелектуальна власність стикається сьогодні та їх вплив на її генерування, правову охорону і захист [6]. В цьому контексті цікавою працею є робота Є. Хеммунгс Віртен, в якій розглядається феноменологія інтелектуальної власності, проводиться її правовий вимір крізь призму сучасного процесу глобалізації, де вчений звертає увагу на безальтерна-

тивність інтелектуальної власності в сучасному цивілізованому світі, її спроможність до індивідуалізації суб'єкта, важливість збереження національних традицій стимулювання інтелектуальної діяльності та гарантування її результатів [7]. Проте наголошує на важливості в сучасних умовах розвитку правової системи та посилення глобалізації зберегти та підвищити ефективність правової охорони і захисту прав інтелектуальної власності, надавши їм уніфікованого характеру, створивши та впровадивши відповідні стандарти такої охорони й захисту.

Досить поширеними є дослідження інтелектуальної власності крізь призму зародження її правового забезпечення, особливостей правового захисту в той чи інший періоди розвитку правових систем, держав тощо [8; 9; 10]. При чому окремо варто відзначити праці вчених, в яких інтелектуальна власність розкривається з точки зору зародження перших світоглядних уявлень щодо неї [11], розвитку таких уявлень, що відбувається на тлі посилення цивілізованості суспільства, підвищення рівня його культури, формування загальносоціальних цінностей суспільного життя [12]. В такому ж контексті вивчає інтелектуальну власність і Дж. Вілінскі [13], відзначаючи саму ідею інтелектуального навчання, як передумови визнання соціальної економічної, правової значимості інтелектуальної власності, при чому основа цього висновку знаходиться у поглядах Дж. Локка. Цікавою, щодо тематики цього дослідження, є праця О. Брача, який на прикладі зародження та розвитку інтелектуальної власності в США, вивчає особливості інтелектуального походження інтелектуальної власності, розкриваючи її з точки зору ціннісного сприйняття, як такої, що не лише генерується людським інтелектом, але і усвідомлюється її цінність за допомогою людського інтелекту [14]. В якості висновку вчений встановлює взаємозв'язок між рівнем інтелектуального розвитку суспільства та рівнем усвідомлення ним цінності інтелектуальної власності, що є основою інтелектуально розвинутого соціуму, адже в самому суспільстві має бути сформована повага до інтелектуальної власності, вироблена стійка нетерпимість до можливих випадків порушення прав інтелектуальної власності. Заслугує на окрему увагу робота Кенні Мартін, в якій вчений піднімає питання проблем розуміння феномену інтелектуальної власності, розкриваючи її зміст з точки зору сприйняття інтелектуальної власності суспільством та її правового закріплення [15], роблячи важливий висновок про те, що саме розуміння інтелектуальної власності як явища дійсності, в тому числі і правової дійсності, визначатиме в подальшому її місце та роль як в політичній, економічній, так і в правовій систе-

мі. Проте сприйняття інтелектуальної власності змінюється, відповідно і його правове забезпечення об'єктивно буде змінюватись. Такі зміни зумовлені розвитком соціуму та місцем, яке займає інтелектуальна діяльність та інтелектуальний продукт в його соціокультурній площині. Тим самим вчений підводить до сприйняття інтелектуальної власності як особливої соціокультурної цінності, ціннісний вимір якої є важливим як для усвідомлення її сутності, так і для вироблення правових механізмів її забезпечення. Варто звернути також увагу на працю М. Тавфік [16], яка запропонувала досить цікавий аналіз положень Закону Канади «Про авторське права» не лише з точки зору доктринального тлумачення його положень, як це має місце в більшості наукових праць вчених, які зводять свою роботу до коментаря відповідних положень закону. Тут же вчена підійшла до питання аналізу положень закону з точки зору походження (передумов підготовки та прийняття) законодавчих положень, наголошуючи на факторах соціального характеру, які зумовили ухвалення положень саме в такій редакції та наявності інших можливих альтернативних пропозицій (за наявності. – *Прим. авт.*), якщо такі подавались у встановленому порядку під час розгляду вказаного законодавчого акту на законопроектній стадії. Також вчена окремо наголошує на тому, що Закон Канади відобразив у своїх положеннях ідеї, які сформовані в самому канадському соціумі, зокрема в частині нетерпимості до зловживань правами автора, а також можливості особливого порядку використання інтелектуального продукту, що має важливе загально соціальне значення. По суті авторка акцентує увагу на таких ключових положеннях, що є свідченням відповідної культури, яка сформувалась в канадському суспільстві в частині ставлення та сприйняття інтелектуальної власності.

В науковому плані цікавими є праці вчених, в яких інтелектуальна власність розкривається з точки зору тих чи інших пізнавальних аспектів, які мають насамперед практичний вимір. Мова йде про те, що вченими насамперед розкривається специфіка прояву інтелектуальної власності: 1) або в культурі поведінки суб'єктів; 2) або в межах загальної політики держави; 3) або в частині ролі інтелектуальної власності в житті людини; 4) або в життєдіяльності всього соціуму тощо. По суті це є практико орієнтовані аспекти інтелектуальної власності, які переважно розкривають поточні актуальні проблеми як сфери інтелектуальної діяльності, так і самої інтелектуальної власності. В якості прикладу можна відзначити праці таких вчених як К. Маклеод, який розкриває особливості культури володіння, користування та розпоря-

дження в сфері інтелектуальної власності [17]; Х. Хансена [18], який акцентує увагу на питаннях права інтелектуальної власності та політики в сфері інтелектуальної власності, її правового забезпечення, що є частиною загальної правової політики держави; Ц. Вонг [19], що розкриває феномен інтелектуальної власності з точки зору людського розвитку, де на окремому етапі такого розвитку інтелектуальна власність набуває свого правового закріплення; Г. Дінвуді [20], що приділяє увагу методам правового регулювання відносин в сфері інтелектуальної власності, а також перспективам і шляхам посилення такого правового забезпечення; Х. Белліді [21], який відзначає типові судові справи, які стосуються захисту прав інтелектуальної власності; К. Гіт та А. Сандерс [22], праці яких стосуються питань вирішення міжнародних спорів в сфері інтелектуальної власності; Ш. Морріс [23], який досліджує питання місця інтелектуальної власності в праві націй на етапі його зародження (кін. XIX – поч. XX ст.) тощо. Варто відзначити досить широке коло наукових праць, в яких представлено результати дослідження порівняльно-правових аспектів інтелектуальної власності в частині її правового забезпечення, правової охорони, захисту, співвідношення міжнародного та національного рівнів правового регулювання тощо [24; 25]; місця інтелектуальної власності в системі суспільних наук та її співвідношення з іншими науками [26]; особливостей правового забезпечення інтелектуальної власності в зарубіжних країнах [27; 28] та ін.

Висновки. В юридичній науці наукові дослідження інтелектуальної власності представлені досить широко та відображені у чисельних наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Вказане свідчить про досить детальний аналіз різноманітних правових аспектів інтелектуальної власності. Проте, характеризуючи наявні наукові праці в цілому, варто відзначити їх кумулятивний характер, які по суті створюються та розвиваються за накопичувальним принципом, не маючи системності та послідовності розвитку. Сьогодні в юридичній науці досить епізодично представлені праці саме теоретико-правового змісту, що мають високий ступінь концептуальності, органічно поєднують в собі як питання теоретико-правового, так і практичного характеру. Переважно наукові роботи мають вузький спектр наукового пізнання, досліджуючи той чи інший правовий аспект інтелектуальної власності. Теж саме можна сказати і щодо розвитку наукових досліджень інтелектуальної власності. Переважно вони відірвані одна від одної, що зумовлено відсутністю єдиних концептуальних засад перспективних напрямів розвитку наукових досліджень ін-

телектуальної власності. Вказане підтверджує необхідність, з одного боку, посилити теоретико-правові дослідження інтелектуальної власності як правового феномену, а з іншого боку – акцентувати увагу на важливості концептуалізації таких наукових досліджень, основою чого має бути відповідний методологічний підхід або їх поєднання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Головкова О.М. Генезис правової охорони інтелектуальної власності. *Форум права*. 2008. № 1. С. 92–98.
- Вірченко В.В. Історія розвитку теоретичних уявлень про зміст та джерела права інтелектуальної власності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. Вип. 146. С. 15–18.
- Сенюта В.О. Народження права інтелектуальної власності: венеційський феномен. *Право і суспільство*. 2017. № 3-2. С. 79–82.
- Сенюта В.О. До історії становлення патентного права. *Актуальні проблеми правового регулювання в умовах глобалізації* : тези доповідей учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 10 березня 2017 р.). Дніпро : Право, справедливість і громадянське суспільство, 2017. С. 19–21.
- Кузнякова Т.В. Державна політика у сфері інтелектуальної власності : історія становлення та міжнародний досвід. Проблеми інженерно-педагогічної освіти. 2015. № 48–49. С. 80–90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pipo_2015_48-49_12.
- Khan B. Zorina, and Kenneth L. Sokoloff. The Early Development of Intellectual Property Institutions in the United States. *Journal of Economic Perspectives*. 2001. Vol. 15 (3). P. 233–246.
- Hemmungs Wirtén E. No Trespassing : Authorship, Intellectual Property Rights, and the Boundaries of Globalization. Toronto, Ontario ; University of Toronto Press, 2004. 238 p.
- Buinicki M. Negotiating Copyright : Authorship and the Discourse of Literary Property Rights in Nineteenth-Century America. New York : Routledge, 2006. 236 p.
- Protecting America's Intellectual Property: A Legislative History of the Pro IP Act of 2008 / edited by William H. Manz. By: Manz, William H. NY., 2009. 89 p.
- Salter B. Negotiating Copyright in the American Theatre : 1856–1951. Cambridge : Cambridge University Press, 2022. 122 p.
- McGinnis R. Originality and Intellectual Property in the French and English Enlightenment / Edited by Reginald McGinnis. New York : Routledge, 2009. 250 p.
- Wirtén E. H. Making Marie Curie : Intellectual Property and Celebrity Culture in an Age of Information. Chicago : University of Chicago Press, 2015. 248 p.
- Willinsky J. The Intellectual Properties of Learning : A Prehistory from Saint Jerome to John Locke. Chicago : University of Chicago Press, 2018. 400 p.
- Bracha O. Owning Ideas : The Intellectual Origins of American Intellectual Property, 1790-1909. New York : Cambridge University Press, 2016. 188 p.
- Kenney M. Comment Upon History and the Debate Over Intellectual Property. *Management and Organization Review*. 2017. Vol. 13.1. P. 49–56.
- Tawfik M. For the Encouragement of Learning : The Origins of Canadian Copyright Law. Cambridge : University of Toronto Press, 2023. 432 p.
- McLeod, Kembrew. Owning Culture : Authorship, Ownership, and Intellectual Property Law. New York : P. Lang, 2001. 455 p.
- Intellectual Property Law and Policy / Edited by Hugh C. Hansen. 2010. Vol. 11. Oxford : Hart Publishing, 318 p.
- Wong Tz. Intellectual Property through the Lens of Human Development. *Intellectual Property and Human Development: Current Trends and Future Scenarios*. Ed. Tzen Wong and Graham Dutfield. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. P. 1–59.
- Dinwoodie G. Methods and Perspectives in Intellectual Property / Edited by Graeme B. Dinwoodie. Northampton, MA: Edward Elgar Pub., 2013. 256 p.
- Bellido J. Landmark Cases in Intellectual Property Law / Edited by Jose Bellido. Oxford : Hart Publishing, 2017. 314 p.
- Intellectual Property and International Dispute Resolution / Edited by Christopher Heath, Anselm Kamperman Sanders. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer Law International, 2019. 265 p.
- Morris, P. Sean, ed. Intellectual Property and the Law of Nations, 1860-1920 / Edited by P. Sean Morris. Leiden, The Netherlands ; Brill, 2022. 286 p.
- Heath Ch. Intellectual Property Law in Asia. London ; Kluwer Law International, 2003. 244 p.
- Goldstein P., Straus J. Intellectual Property in Asia Law, Economics, History and

- Politics / Edited by P. Goldstein, J. Straus. 2009. Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg, 2009. 266 p.
26. Dutfield Gr. Intellectual Property Rights and the Life Science Industries : A Twentieth Century History. London : Routledge, 2016. 188 p.
27. Falce V. Intellectual Property Law in Italy. Alphen aan den Rijn, Netherlands: Kluwer Law International, 2014. 208 p.
28. Bouche N. Intellectual Property Law in France. Alphen aan den Rijn, Netherlands : Kluwer Law International, 2017. 166 p.